

Gamsi v Triglavskem narodnem parku

Predstavitev raziskovalnega projekta o gamsji populaciji v Julijcih

✍ Marjeta Keršič – Svetel
📷 Jure Kočan

Srečanja z gamsi v gorah okoli Triglava so prav gotovo v veselje vsakemu planincu. Opazovati te lepe gorske živali, kako se pasejo, kako obvladajo gibanje v zahtevnem skalnem svetu in strmem skrotju, kako se dričajo po snegu ali opazujejo svojo okolico, je dragoceno doživetje. Zadnja leta pa v gorah Triglavskega narodnega parka vse pogosteje srečujemo tudi bolne živali, celo hudo bolne, umirajoče gamse. Kdor je že kdaj srečal gamsa, ki je poginjal od garij, je bil gotovo pretresen. Gamsje garje povzročata kožni zajedavec *Sarcoptes scabiei* var. *rupicaprae*. Zaradi njegovega delovanja se pojavijo hude kožne spremembe in manj odporne živali lahko zaradi garij naposled poginejo.

Zakaj gamse v naših Julijcih tako zdelujejo garje? V lovskih vrstah je pogosto slišati mnenje, da so se gamsje garje razširile zato, ker v velikem delu TNP ni več lova na te živali. Mednarodne smernice za upravljanje narodnih parkov namreč zahtevajo, da se človek kar najmanj vmešava v naravne procese in da je treba v narodnih parkih opustiti lov. Je opustitev lova res vzrok za pogoste garje pri gamsih?

29. marca so na Bledu predstavili rezultate večletnega raziskovanja gamsov v Triglavskem narodnem parku, ki je bilo namenjeno predvsem ugotavljanju, kako se gamsi prehranjujejo in kakšen je vpliv kakovosti hrane na njihovo zdravje. Raziskovalni projekt je potekal v sodelovanju med Triglavskim narodnim parkom ter Biotehniško fakulteto v Ljubljani – oddelkom za zootehniko. Raziskave sta vodila prof. dr. Andrej Orešnik in doc. dr. Andrej Lavrenčič, trajale pa so dobrih pet let. Preučevali so gamse na

območju Jalovca in Krme, za primerjavo pa še gamse s Pohorja, na katerem vladajo povsem drugačne razmere. Na območju Jalovca je bilo garjavih 47 % gamsov, v Krmi 20 %, na Pohorju pa nobeden.

Strokovnjaki v svetu in Evropi že dalj časa ugotavljajo, da za garjavostjo zbolevalo predvsem oslabele živali, še posebno, če imajo moteno presnovo. K splošnemu zdravju živali seveda veliko prispevata kakovost krme in vprašanje, ali se živali primerno in zadostno hranijo. Posebno pomembno je, ali si lahko naberejo dovolj velike zaloge energije, da dobro preživijo zimo, ko je krme zelo malo in je poraba energije zaradi mraza velika.

Celovito telesno kondicijo gamsa ocenjujejo na podlagi meritev maščobe v jetrih – pokazalo se je namreč, da telesna teža ne pove zadosti o resničnem telesnem stanju živali. Količina krme, ki je na voljo, pa še ne zagotavlja, da bodo gamsi dobro prehranjeni in zdravi – pomembno je namreč, kakšne mikroelemente krma vsebuje in v kakšnih razmerjih.

Raziskava je pokazala, da za garjami najbolj obolevajo gamsi z najmanj maščobe v jetrih. To so strokovnjaki tudi pričakovali. Izkazalo pa se je tudi, da je vsebnost mikroelementov v Krmi, predvsem pa na območju Jalovca, za gamse neugodna, še bolj neugodno pa je razmerje med njimi. Tako so na primer našli v jetrih gamsov iz TNP veliko več bakra, kot je normalno; tudi vsebnost cinka in kalcija je bila velika, hkrati pa je živalim manjkalo mangana, selena in kalija. Železa pa so imele živali, ki so se pasle v Julijcih, v jetrih kar za 100 % več, kot je normalno! Prof. Orešnik je pojasnil, da gamsi zato, da bi nadomestili pomanjkanje nekaterih snovi, nagonsko ližejo zemljo, pri tem pa zaužijejo preveč neka-

terih drugih snovi. Vedeti je treba, da preveč železa v tkivih povzroča še hujše presnovne težave kot pomanjkanje. Zelo neustrezno je razmerje med kalcijem in fosforjem v krmi, ki je gamsov na voljo v Julijcih – pomanjkanje fosforja pa na koži povzroča bolezenske spremembe, ki so močno podobne garjavosti.

»Zaradi presežka železa v tkivih živali doživljajo tako imenovani »oksidacijski stres«, nepravilnosti pri razgraditvi maščob, posledica pa so manjša telesna odpornost in težave pri energetski oskrbi organizma,« je pojasnil prof. Orešnik.

Garje pa niso edina nadloga, ki pesti gamse v TNP. Po ugotovitvah dr. Bidovca so zelo hud problem tudi pljučni in črevesni zajedavci; to je tudi znamenje zmanjšane odpornosti. »Garjavost je zelo vidno obolenje, notranji zajedavci pa so dostikrat bolj neopazni. Ličink zajedavcev gamsjih pljuč in prebavil je v naravi zelo veliko. Vmesni gostitelji so polži. Jasno je, da so živali, ki so manj odporne in morda tudi že okužene z garjami, toliko prej tudi žrtev napada drugih zajedavcev. Ne le, da je neokuženih živali v Julijcih malo – niti ena sama preiskana žival ni bila brez zajedavcev v prebavilih! Veliko je tudi število tistih, pri katerih se je že razvila parazitarna plju-

čnica, ki vodi v pogin. Gamsi so tropne živali in zato se okužbe posebno močno širijo. Ličinke zajedavcev lahko brez gostitelja živijo še tri mesece, zato govorimo o napadenih območjih. V normalnem naravnem okolju populacije gamsov reducirajo predvsem zveri. Ker teh v TNP ni, lov pa je prepovedan, so pač zajedavci, zlasti garje, tisti, ki zmanjšujejo število živali. To sicer ni posebno lepo – je pa naravni pojav.«

»Zbolevalo manj odporne živali, še posebno mladi gamsi. Seveda k slabi telesni kondiciji pripomore tudi krma, ki ni najboljša. K temu pa je treba prišteti še stres, ki prav tako vpliva na odpornost. Kadar se žival prestraši, doživi stres, neha se pasti, beži in porablja energijo. Dandanes pa divje živali nimajo tako rekoč nikjer več miru. Tudi v Triglavskem parku ne!« je opozoril dr. Orešnik.

Janez Bizjak, direktor Triglavskega narodnega parka, je na tiskovni konferenci na Bledu poudaril, da so za slabo telesno stanje gamsov v parku, ki so povprečno kar nekaj kilogramov lažji, kot so bili še pred desetletjem, delno krivi tudi obiskovalci parka. Poleg tega je poudaril, da odstrel zdravih živali nikakor ni dobra rešitev pred garjami.

»Upravljavski ukrepi oziroma pogledi uprave narodnega parka so glede gamsa popolnoma drugačni od upravljavskih pogledov iz lovskih krogov. Temeljno nasprotje je v tem, da lovski strokovnjaki trdijo, da je treba zmanjševati populacijo zato, da se ohrani ravnotežje in da ne izbruhnejo bolezni. Seveda mislijo z uravnavanjem populacije odstranjevanje zdravih živali z odstrelom. Naše mnenje – in moje osebno prepričanje! – pa je, da je narodni prak tukaj zato, da varuje živalski svet v vsej njegovi celovitosti, tudi v boleznih. Naše stališče je, naj se zdravih živali ne strelja. Pravi nesmisel je streljati zdrave živali zato, da ne bi zbolele! V procesu večletnega usklajevanja smo dosegli nekakšen kompromis, tako da smo na območju TNP v prvi fazi izločili 25 000 hektarjev, na katerih ni nobenega lova in so posegi omejeni samo na izločanje vidno bolnih živali. Verjetno pa v prihodnosti tudi bolnih ne bomo odstranjevali, čeprav srečanje z bolnimi gamsi ni ravno navdušujoče. Tudi bolezen je del uravnavanja v naravi. Narava da, kolikor da, in preživi pač toliko živali, kolikor jih na nekem območju v skladu z naravnimi okoliščinami lahko preživi. Vsi govorimo o plenilcih, ki da v TNP manjkajo, in o tem, da to onemogoča, da bi se gamsja populacija omejila po naravni poti. Ravno tisti, ki najbolj poudarja-

jo, da manjkajo plenilci, se pogosto zelo trudijo, da jih v parku ne bi bilo. Pojavljajo se risi – pred nekaj leti smo imeli evidentiranih več risov, ki so živeli na območju TNP. Nenadoma so na skrivnosten način izginili. Lahko si samo mislimo, zakaj ... Pojavljajo se tudi medvedi. Za uboge medvede pa vemo, kakšen grozen odpor povzročijo, če se pojavijo kje v Sloveniji! Drugih plenilcev v TNP res ni. Toda so še druge stvari, ki uravnavajo populacijo gamsov. Največ jih izločijo bolezni, potem pa so tu še plazovi in različne nesreče ter pogin zaradi hudih zim.

Eden zelo pomembnih vzrokov za splošno oslabelost gamsov v TNP je množično obiskovanje tako rekoč vseh predelov parka. Posebno skrb zbujata množično pohajanje po brezpotjih in tako rekoč nenehen hrup letalskega prometa nad parkom. Zelo velik problem je za gamsu tudi divja paša. Na stotine ovac se nenadzorovano vali po visokogorskih travnikih, ki so značilna pasišča gamsov. Posebno rad pa bi poudaril, da se je treba temeljito vprašati, kakšen je odnos planincev do te živalske vrste. Pred tridesetimi, štiridesetimi leti je bilo v vsej Sloveniji nekaj deset turnih smučarjev. Vsi smo se poznali – če si naletel na kakšno smučino, si kar vedel, kateri smučar jo je pustil za sabo. Danes pa je pozimi v gorah dobesedno na tisoče dobro opremljenih

in sposobnih smučarjev, ki turno smučajo povsod. Turno smučanje lahko škodljivo vpliva na vegetacijo, kadar je bolj malo snega – ampak to še ni taka katastrofa, kajti vegetacija se sčasoma obraste. Za gamse, ki pozimi pretežno počivajo in morajo varčevati z energijo, pa je pojav turnega smučarja šok. Gams mora pozimi zelo varčevati z energijo, ker je hrane zelo malo. Živali so na to prilagojene z metabolizmom, varovalno barvo in nagonским vedenjem. Če mora gams bežati pozimi, ko se mu vdira v sneg, ko je led in mraz, ga to izjemno izčrpa. Od stalnega vznemirjanja si živali pozimi še veliko teže opomorejo kot v kopnih letnih časih. Pa tudi poleti je za gamse problem, da nimajo nikjer miru. Planinci, ki se zgražajo ob pogledu na bolne živali, prizadete od garij, bi se morali zamisliti – za gamsje garje smo odgovorni tudi vsi mi, ki radi hodimo v gore!»

Svoje mnenje je ob koncu tiskovne konference dodal še Miha Marenče, vodja službe za varstvo in upravljanje prostoživečih živali v TNP in prav gotovo eden najboljših poznavalcev gamsov v Julijcih: »Vemo, kaj je temeljni namen zavarovanih območij, še posebno pa narodnih parkov: ohranjati naravo v vsej njeni celovitosti. V narodnem parku naj bi se človek čim manj vmešaval v dogajanje v naravi. Če pogledamo druge narodne parke v Alpah – recimo Berchtesgaden, Gran Paradiso – se na njihovih izkušnjah lahko marsikaj naučimo. Nobenega pomena nima, da izključimo iz narodnega parka kako dejavnost – recimo lov – samo zato, da potem vdre v park kaka druga dejavnost, ki prav tako ali še bolj vpliva na naravo. Nima pomena, da v TNP prepovemo lov, če potem dovolimo velikanski množici obiskovalcev, da prihrumi v vse dele parka in vznemirja divjad.

Množičen obisk, promet in zračni promet – vse to je za divje živali zelo zelo moteče. Zadnja leta v TNP opažamo, da vlada na področju zračnega prometa popoln kaos. Nekdanji dogovori, da se leta s helikopterjem samo za oskrbo in reševanje, pa še to le ob določenem času in po določenih koridorjih, sploh ne veljajo več. Hrup motornih zrakoplovov nad parkom je tako rekoč stalen in že moti tudi obiskovalce parka! Za živali nad gozdno mejo, zlasti za gamse, belke in druge visokogorske prebivalce, to stalno vzne-

mirjanje pomeni hudo motnjo v njihovem življenju, zaradi katere se ne morejo v miru prehranjevati, gnezdit, skrbeti za mladiče.

Gamsi so v TNP domačini – so avtohtona živalska vrsta teh krajev. Kozorogi, ki stalno živijo nad gozdno mejo, pa so bili umetno naseljeni. Verjamem, da jih planinci z veseljem srečajo in opazujejo, saj je kozorog lepa, mogočna žival. Toda – kakšen smisel ima naseliti kozoroga, ki je doma v osrednjih Alpah, na popolnoma drugačnih kamninah, kot je naš apnenec, v predele, v katerih je že vnaprej obsojen na težave, ker mu pač prehrana ne ustreza?! Kajti vedeti morate, da so gamsje garje tudi kozorogove garje. Leta 1998 smo v TNP prešteli kozoroge (kozoroge je precej lahko točno prešteti, ker se zmeraj zadržujejo nad gozdno mejo) in naštetli smo jih približno 360. Lani, torej leta 2004, jih je bilo le še 130. To pomeni, da so jih garje temeljito zredčile!

Potreben je povsem nov pogled na to našo naravo: ljubezen do nje se ne kaže samo v tem, da zahajamo v hribe – kaže se tudi v tem, da kam NE GREMO, da bi s tem omogočili naravnim procesom, da ohranijo svojo funkcijo. Zaradi vse bolj množičnega obiska prav vseh kotičkov našega narodnega parka bomo morali nujno izdelati in sprejeti upravljalški načrt, v katerem bo določeno, kam smemo in kam ne, kaj je primerno vedenje in kaj ne. Čisto povsod čisto vsega pač ne moremo početi, če hočemo, da v parku živijo tudi prostoživeče živali!»

